

Деякі зауваги до «Словника Нового Завіту» протоієрея Богдана Огульчанського¹

Нещодавно у видавництві «Дух і літера» вийшов «Словник Нового Завіту» протоієрея Богдана Огульчанського². Це видання є першою спробою систематичного опрацювання церковнослов'янської (далі – цсл.) й української лексики Нового Завіту та їх порівняння. Укладач словника зібрав слова та словосполучення, з якими виникають труднощі під час перекладу церковнослов'янського новозавітного тексту (с. 17), і поставив собі за завдання представити сучасним читачам їх українські відповідники. Для цього він зіставив тексти основних українських перекладів Нового Завіту й запропонував зведений довідник відповідників церковнослов'янської і української лексики Нового Завіту.

У вступній статті до словника Наталя Пуряєва слушно відзначає багатофункціональність такого видання: це і перекладний словник, і словник богословської новозавітної термінології, і незамінний для перекладача довідник прецедентів розв'язання складних проблем перекладу Нового Завіту (с. 11). Словник дає змогу «побачити реальне співвідношення між одиницями оригіналу та перекладу на лексичному, семантичному та стилістичному рівнях, виявляє ступінь відповідності перекладних одиниць на цих рівнях, унаочнює “втрати” такого чи такого перекладу Нового Завіту» (с. 11-12).

Книжку можна поділити на три основні частини: у першій частині вміщено низку вступних статей, друга (основна) – це власне сам словник відповідників, а третя присвячена релігійно-богословській термінології.

У вступній частині словника, крім статті Наталії Пуряєвої, є низка статей самого укладача, у яких він подає короткий історичний огляд українських перекладів Святого Письма, зокрема Нового Завіту, а також пропонує їх аналіз та порівняльну характеристику. Об'єктом уваги стали переклади Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Пилипа Морачевського, Івана Огієнка, Івана Хоменка, Рафаїла Турконяка, Валерія Громова та переклад «World Bible Translation Center» (1997). Усіх їх було використано в роботі над словником.

Ознайомлюючи читачів зі структурою словника, упорядник пояснює принципи його укладання та користування. Словник побудовано за гніздовим принципом, слова подано в їхній початковій формі, тобто іменники, прикметники та дієприкметники в називному відмінкові, а дієслова – в інфінітиві доконаного або недоконаного виду (залежно від форми, ужитої в тексті НЗ), потім наведено їхні українські відповідники та грецьку лексику з оригіналу. Кожну словникову статтю супроводжують приклади з українських перекла-

---

¹ Хочу висловити сердечну подяку старшим науковим співробітникам Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Ксенії Сімович і Галині Тимошик за корисні поради та зауваги, що допомогли вдосконалити текст рецензії.

² Протоієрей Богдан Огульчанський. *Словник Нового Завіту (церковнослов'янсько-українські відповідники)*. Київ: Дух і літера 2016, 224 с.

кладено як «винищити, викоринити» замість «бути винищеним» (с. 112); «*πομνίλοκατνιγλ*» – як «мати милість» замість «бути помилуваним» (с. 109); «*ὄλολίτνιγλ*» – як «приправляти сіллю» замість «бути приправленим сіллю» (с. 98); «*ἠντγάζατνιγλ*» – як «судити, засуджувати» замість «бути судженим, засуджуватися (кимось)» (с. 74).

У певних статтях словника бракує також *розрізнення між перехідними і неперехідними дієсловами*. Наприклад, для багатогранного цсл. слова «*ποδνιζάτνιγλ*» подано чотири варіанти перекладу з різними грецькими відповідниками: 1) боротися, битися (навкулачки) (πυκτεύω); 2) намагатися, силкуватися, старатися, дбати (ἀγώνιζομαι); 3) підбадьорювати, утішати (παρακαλέω); 4) вагатися, хвилюватися (σαλεύω) (с. 106). При цьому упорядник не зауважив, що дієслова у третьому пункті цього списку відповідають радше перехідному дієслову «*ποδνιζάτνι*» (кого), а не «*ποδνιζάτνιγλ*», яке є неперехідним. Також незрозуміло, чому дієприкметник «*ποδνιζάτνιγλ*» (αῤῥῖγλ αῤῥῖγλ), що вживається у третьому значенні цього слова (παρακαλέω), опинився серед прикладів його четвертого значення (σαλεύω).

Серед труднощів лексикографії одним із найважчих викликів є *частиномовна невідповідність перекладених слів*. Через брак точних відповідників у різних мовах перекладачі не раз змушені вдаватися до описових конструкцій чи замінювати одні частини мови іншими. Все це породжує згодом неперекладні труднощі для укладачів перекладних словників, які просто приречені на те, що в перекладі тих чи інших слів будуть траплятися певні неточності. І це видання не є винятком. Як зазначає сам упорядник словника, «у церковнослов'янському тексті грецьким словосполученням з одними частинами мови можуть відповідати церковнослов'янські словосполучення з іншими (наприклад, виразу з дієсловом може відповідати вираз з іменником або прикметником і навпаки). Така ж невідповідність може бути між церковнослов'янським та українським термінами» (с. 31).

Стикаючись із цими проблемами, укладач словника вирішив послідовно подавати основне грецьке слово (чи словосполучення) з оригінального тексту, а з українських варіантів наводити ті, які, на його думку, відповідають змісту грецького оригіналу і є семантично найвиразнішими (с. 31-32). З одного боку, такий вибір допомагає користувачам словника правильно зрозуміти відповідний уривок Нового Завіту, але з іншого – він часто приводить до того, що церковнослов'янський та український відповідники можуть не лише бути віддаленими від оригінального грецького слова, а й не узгоджуватися між собою. Внаслідок такого підходу виникають цікаві казуси.

Найвиразніше це можна побачити на прикладах дієслів, які у грецькій мові вжиті у формі субстантивованого інфінітива, а в церковнослов'янській мові передаються іменником (наприклад, слово «*πορῦγνιγλ*» для перекладу грецького інфінітива «*τὸ ἐμπαίξαι*»), а також грецьких дієслів у пасивному стані, що в церковнослов'янській мові передають зазвичай за допомогою дієприкметника

пасивного стану та дієслова «кѣити». Скажімо, дієприкметник «поѣганъ» (від дієслова «поѣгати(сѧ)») перекладено як «бути осміяним, зневаженим» (с. 110), хоча насправді такий переклад неточний, тому що стосується всього складеного присудка «поѣганъ кѣити», яким перекладено грецьке дієслово «ἐμταίζω» у формі дієприкметника пасивного стану «ἐνεμταίχθη» див. Мт 2:16). Щоб переклад був точним, доцільно або вказати весь церковнослов'янський вираз «поѣганъ кѣити» (пор. Мт 27:29; Мк 15:20), або ж перекласти слово «поѣганъ» дієприкметником «обманений, ошуканий, зневажений».

Інший приклад неузгодженості між церковнослов'янськими і грецькими відповідниками – це випадок, коли предикативний родовий відмінок іменника у функції означення передано церковнослов'янським прикметником. Наприклад, як аналог до дієприкметника «пѣхотный» словник пропонує грецький іменник «ἐπιθυμία» («в ст҃а҃стѣи пѣхотнѣѣ < ἐν πάθει ἐπιθυμία» – с. 112), хоч у грецькій мові існує точний відповідник цього слова у формі прикметника – «ἐπιθυμητός».

Якщо у другій частині словника церковнослов'янські слова засвідчено й витлумачено в контексті новозавітних уривків, то в третій частині виділено слова богословського змісту, які подано вже як терміни без жодного контексту і прив'язки до конкретних випадків їх уживання у Новому Завіті, і саме тому переклади деяких слів стають неповними чи неточними. Наприклад, «неѣрака́анный» (ἀνεταμέλητος) перекладено як «незмінний, непорушний» (с. 182); «неѣтлѣнїѣ» (ἀφθαρσία) засвідчено лише як «неушкодженість» (с. 182); «сѣщїи» (чи то пак «сѣщїѣ») – «той, що всередині; внутрішній» (ἐνὼν < ἐνεци) або «значущий, значний» (ὄν < еіці) (с. 190), а такий фундаментальний відповідник цього слова, як «Той, що є» чи «Сущий», зовсім не знайшов місця у перекладі. До цсл. слова «сѣсѣрѣлюбїѣ» (φιλάρυρία) підібрано український відповідник «сріблολюбство», хоча доречніше було би перекласти це слово як «грошолюбство», оскільки воно є богословським терміном для окреслення гріха захлапності чи жаги до збагачення – чи то в грошах, чи то в інших їх «еквівалентах» (срібло, золото тощо). В одному випадкові український переклад слова взагалі пропущений: у слові «сказанїѧ» подано лише грецький відповідник «ἐρημεία» (с. 188).

Та попри те, що у словнику трапляються деякі неточності, все ж слід визнати, що українська філологічна та богословська наука збагатилася ще одним корисним лексикографічним виданням, і це не може не радувати. Словник буде особливо корисним для філологів, богословів та студентів духовних закладів і богословських факультетів, стане добрим помічником у перекладі Нового Завіту з церковнослов'янської мови та вивченні релігійної лексики, а також у порівняльних дослідженнях українських перекладів Нового Завіту.

Марія Горяча